

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Тетяни Василівни Демірджі «Розвиток ідентичності дитини в умовах прийомної сім'ї», представлене на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертаційне дослідження Демірджі Тетяни Василівни є якнайактуальнішим. Трансформації, які відбуваються сьогодні у нашому суспільстві, повернення до сімейних цінностей виявилися й у стрімкому переході від інтернатного виховання до замінних сімей у системі піклування про дітей, позбавлених з різних причин кревної сім'ї. Тимчасом наукової бази для методично обґрунтованого психолого-педагогічного супроводу усіх учасників цього, як яскраво показано у рецензованому дослідженні, надзвичайно складного процесу з усією очевидністю виявилося не достатньо. Це великою мірою є причиною численних труднощів, а то й невдач, у доборі та підготовці прийомних батьків і розумінні багатьох проблем дітей, які виховуються у замінній сім'ї. Тому виконана дисертаційна робота, присвячена розвитку ідентичності дитини в умовах прийомної сім'ї, є важливим теоретичним доробком і вагомим вкладом у практику. Розвиток ідентичності є найважливішим особистісним утворенням, формування якого несе дитині відчуття себе і здатність свідомого планування свого життя, а в подальшому – відповідального суспільного вибору.

Оцінюючи виконану Т.В. Демірджі дисертаційну роботу «Розвиток ідентичності дитини в умовах прийомної сім'ї», насамперед, потрібно відзначити грунтовне знання автором вітчизняного і світового досвіду вивчення питань, дотичних до досліджуваної проблеми. Огляд літератури добре структуровано, узагальнено та зроблені висновки, що дало можливість чітко визначити проблему дослідження, мету та конкретні завдання для досягнення дослідницьких цілей.

Використаний в дослідженні системний і суб'єктивно-дієвий підхід надав можливість дисертантці поєднати різні рівні оцінки прояву ідентичності у

розвитку дитини, сфокусувавшись саме на її особистільному розвитку. Тож в першій теоретичній частині роботи дисерантка деталізує і розкриває саму суть явища ідентичності та його розгортання в процесі вікового розвитку дитини від народження до підліткового віку, в якому виділяє показники її нормативного розвитку як її індикатори, формує перелік видів та статусів у розвитку ідентичності а також сфер її прояву та умов формування. Натомість в третій частині роботи, присвяченій психологічному забезпеченням підтримки розвитку ідентичності дитини в умовах прийомної сім'ї, дисеранткою додатково введено концепцію інтерсуб'єктності, яка посилює фокус уваги саме на процесах інтеріоризації, завдяки яким і формується відчуття власної тотожності у процесі формування досягнутої ідентичності як вікового новоутворення.

Таким чином перший та третій розділи дисертаційної роботи виступають взаємодоповнюючими і такими, що надають можливість перейти від теоретичного аналізу явища до його синтезу та узагальнення теоретичних та емпіричних надбань в новій науковій концепції прикладного спрямування – моделі динамічного розвитку ідентичності дитини, яка зазнала втрат, травмованості, нехтування потребами вікового розвитку, деприваційних уражень та зловживань з боку дорослих і яка була вилучена з цих умов і влаштована під захист держави в прийомну сім'ю. Розроблена модель прояснює багато питань щодо відновлювального процесу для прийомної дитини і ставить вимоги до виховного потенціалу прийомних батьків, рівня компетентності соціальних працівників та загалом системи захисту дітей і її нормативно-правового забезпечення. Таким чином введення інтерсуб'єктної концепції у тлумачення процесу розвитку ідентичності прийомної дитини виконало узагальнючу функцію і об'єднало результати теоретичного-емпіричного дослідження в логічну схему опису явища та надало йому якостей практичної спрямованості.

Слід відмітити саме практичне надбання цієї роботи. Ефект практичного впровадження здійсненого дослідження міг бути досягнутим лише завдяки

високому рівню узагальнення отриманих результатів, умінню користуватися теоретичними концепціями для формування наукового бачення явища через застосування методів моделювання для їх візуалізації та представлення схемою, що акумулює велику кількість різних показників в одномоментному охопленні. Можна сподіватися, що ця модель слугуватиме зразком щодо практичного втілення теоретичних та емпіричних здобутків наукових робіт. Її використання в процесі підготовки фахівців системи професійної допомоги прийомним сім'ям може розкривати різні аспекти процесу влаштування, проживання та підтримки розвитку ідентичності прийомної дитини в умовах прийомної сім'ї.

Щодо отриманих емпіричних здобутків, які переважно розкриваються в другій частині роботи слід відмітити їх багатобарвність та різнобічність і тому на перший погляд здається дещо хаотичним. Однак явище ідентичності не є таким простим в дослідженні. Тому автору дисертації довелося розробити свій комплекс діагностичних процедур та детально аргументувати їх застосування. Локалізуючи завдання дослідження навколо його предмета, авторці вдалося мінімізувати діагностичні завдання таким чином, щоб їх виконання не переобтяжувало дітей. Таким чином, можна позитивно відмітити якість розробленого діагностичного інструментарію і його адаптованість щодо ситуації дослідження.

Отримана новизна наукових здобутків не викликає сумніву і, більше того, є вагомою, оскільки виділяє значущі особливості процесу розвитку ідентичності дитини, коли вона зростає поза межами кревної родини. Такими є:

- утримання первинності переваг соціальної ідентичності над особистісною, натомість, коли при нормі саме становлення особистісної ідентичності чимдалі більше набуває вагомості із віком дитини;
- пролонгованість показників недостатньої диференційованості змісту особистої ідентичності,

- несформованість досвіду емоційної взаємодії на рівні міжособистісних стосунків із значущим дорослим на постійній основі;
- відсутність розуміння особистісних та просторових меж. компенсаторні види поведінки, що проявляється в тому числі через явище підлаштування;

Також уточнені умови відновлення у прийомних дітей відчуття власної тотожності, чому сприяє наявність «інтегруючого» дорослого, який буде забезпечувати дитині можливості безпечного «контейнерування» переживань, пов'язаних з минулим досвідом прийомної дитини, доступність символічно-емоційного опису послідовності життєвих подій з автобіографії прийомної дитини. Автором дисертації доводиться необхідність ланцюгової підтримки, де прийомні батьки надають адекватні форми підтримки дитині, а вони отримують необхідні ресурси від професійно-підготовлених фахівців, що діють в контексті встановлених норм захисту щодо дитини.

Оцінюючи позитивно проведене дослідження, разом з тим, слід висловити певні зауваження і побажання.

1. В тексті дисертаційного дослідження паралельно із терміном «ідентичність» автором використовується термін «тотожність», що інколи виступає як синоніми, а інколи вказує на певні особливості явища, що вивчається. На наш погляд, було б варто точніше визначити зміст цих понять: в чому вони близькі, а в чому відмінні.

2. У роботі наголошується на формуванні ранніх тенденцій дитини до підлаштування, що посилює ризики «однобокого» формування ідентичності не через інтеграцію власного досвіду, а засобом засвоєння очікувань дорослих згідно їхніх уявлень та образу, який вони їй транслюють. Водночас слід відмітити, що механізм наслідування, який може слугувати основою поведінки дитини в період від 4-х до 12 років є одним із природних механізмів опанування дитиною соціальним досвідом в процесі її розвитку. Однак в

дисертації не приділено достатньо простору для співставлення цих двох механізмів у формуванні ідентичності, що на нашу думку було б доречним

3. У дослідженні зазначено вік обстежуваних дітей (від чотирьох до дванадцяти років). Це дуже суттєвий віковий діапазон для розвитку дитини і безумовно, має свої особливості. Проте у дисертаційному дослідженні вивченю цього питання не приділено уваги. Утім таке важливе питання може стати і предметом окремого дослідження, що матиме велику практичну значущість.

4. Як побажання можна зазначити, що розроблений автором дисертації важливий елемент діагностичного інструментарію – «структуроване інтерв’ю з вивчення розвитку ідентичності у прийомної дитини» могло б виконувати роль первинного оцінювання (скринінгу) й у практичній роботі з прийомними дітьми. Було б доцільним його методично опрацювати та належним чином оформити для поширення в практику.

Загалом, висловлені проблемні запитання, зауваження й побажання не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Т. В. Демірджі.

Автореферат ідентичний змісту та основним положенням дисертації. За своїм змістом та оформленням дисертація та автореферат відповідають вимогам Міністерства освіти та науки України, які висуваються до дисертацій кандидатського рівня.

В цілому, робота Тетяни Василівни Демірджі є завершеною науковою працею, яка виконана на високому теоретичному та експериментальному рівні. В дисертації представлені науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу соціально-психологічну проблему розвитку ідентичності дитини, яка перебуває в системі державного утримання в якості прийомної. Представлена робота відповідає вимогам п.9, 11 «Порядку

присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а її автор Тетяна Василівна Демірджі заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Українського науково-методичного
центру практичної психології і
соціальної роботи НАПН України

Д. Ілляшенко

Підпис Т.Д. Ілляшенко засвідчує
Директор Українського НМЦ практичної
психології і соціальної роботи

В.Г.Панок